

А. Төкенова, 3-курс

Ғылыми жетекші — Б. А. Жақыпов, қылмыстық процесс кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, полиция подполковнигі

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ӨНДІРІСІНІҢ ҚИСЫНДЫ МЕРЗІМДЕ ӨТУ ҚАҒИДАТЫ

Қазақстан Республикасы ҚПК 9-бабының ережелеріне сай, қылмыстық істер бойынша іс жүргізудің заңда белгіленген тәртібі адамды және азаматты негізсіз айыптау мен соттаудан, оның құқықтары мен бостандықтарын заңсыз шектеуден қорғауды, ал кінәсіз адам заңсыз айыпталған немесе сотталған жағдайда, оны дереу және толық ақтауды қамтамасыз етуге, сондай-ақ заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайтуға, қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алуға, құқықты құрметтеу көзқарасын қалыптастыруға ықпал етуге тиіс.

Қылмыстық сот өндірісінің «қисынды мерзімдерде» өтуі дегеніміз, ол қылмыстық іс жүргізушілік заңнамаға қайшы келмейтін, қисынды негізделген, істің мән-жайы мен ауырлығына байланысты және қылмыстық сот өндірісінің мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізуге мүмкіндік беретін, қатысушылардың құқықтарының бұзылуына жол бермейтін нақты қылмыстық іс бойынша анықталатын мерзім¹.

Қылмыстық сот өндірісінің қисынды мерзімде өту қағидатының мазмұнына, К. В. Волынец пікірінше ендігі элементтер енеді:

- қылмыстық іс бойынша қылмыстық сот өндірісі қисынды мерзімде өтуі;
- қисынды мерзім қылмыстық іс бойынша өндірістің басталу сәтімен анықталып, іс бойынша қорытынды іс жүргізушілік шешімнің күшіне ену сәтімен аяқталады;
- нақты қылмыстық іс бойынша өндіріс қылмыстың ауырлығы, күрделілігіне байланысты анықталады;
- алдын ала тергеу, анықтау органдарының қызметінің ұйымдастырылу кемшіліктері қисынды мерзімді анықтауға еш ықпал етпейді.

XV—XVI ғасырлардағы қылмыстық сот өндірісінің мерзімдеріне қатаң талап қою мемлекеттің қаржылық және мерзімдік шығындарын азайтуға бағытталған.

XVII ғасырдың ортасында осы сұрақ бойынша қаржы төлеу тәжірибесі қысқартылған. Бізге жақын РФ алатын болсақ, онда 1960 жылы КСРО ҚІЖК қабылдау сәтінен, қылмысты тез және толық ашу қылмыстық сот өндірісінің бір міндетіне айналды^{ii, 181}.

Қылмыстық сот өндірісінің қисынды мерзімде өту талабы, Қазақстан Республикасымен құпталған халықаралық құқықтық актілерде де бекітілген. Атап айтсақ, 1950 жылғы «Адамның құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы» Конвенцияның 6-бабында «Қылмыс жасады деп айып тағылған тұлға әділ, жариялы және қисынды мерзімде өтетін қылмыстық сот өндірісіне құқылы».

Осыған ұқсас ереже 1966 жылғы «Азаматтық және саяси құқықтар халықаралық Пакт» нормаларында бекітілген, оның 14-бабы ережелеріне сай, қылмыс жасады деп айып тағылған адам мерзімдерді негізсіз созусыз, толық теңділік негізінді сотталуға құқылыⁱⁱⁱ.

Себебі, 2014 жылдың 4 шілдесінде қабылданған Қазақстан Республикасы ҚПК ережелерін саралап көрсек, онда бірнеше институтты реттейтін норма ретінде «қисынды мерзім» категориясы қолданылып, отандық қылмыстық сот өндірісіне елеулі өзгерістер әкеліп, зор ықпал етті.

Мәселен, Қазақстан Республикасы ҚПК 192-бабына сай, сотқа дейінгі тергеп-тексерудің мерзімі ендігі ережелермен реттеледі: Сотқа дейінгі тергеп-тексеру қылмыстық істің күрделілігі, тергеу әрекеттерінің көлемі және істің мән-жайларын зерттеудің жеткіліктілігі ескеріле отырып, қисынды мерзімде, бірақ Қазақстан Республикасы ҚК-де белгіленген қылмыстық қудалаудың ескіру мерзімінен аспайтын мерзімде аяқталуға тиіс.

Қазақстан Республикасы ҚПК 203-бабында да іс-әрекетті саралау туралы қаулы қисынды мерзімде шығарылуға тиіс.

Сондай ақ, Қазақстан Республикасы ҚПК басты сот талқылауын тағайындау сұрақтарына арналған 322-баптың ережелеріне сай, басты сот талқылауы қисынды мерзімде аяқталуға тиіс. Қысқартылған іс жүргізу кезінде басты сот талқылауы Қазақстан Республикасы ҚПК 382-бабының екінші бөлігінде белгіленген мерзімдерде аяқталуға тиіс.

Қазақстан Республикасы ҚПК 348-бабындағы басты сот талқылауының хаттамасына ескертулер мәселен реттеу сұрақтары бойынша да «қисынды мерзім» пайдаланылған.

Қазақстан Республикасы ҚПК тағы бір қисынды мерзім түсінігін пайдалануы 615-баппен реттелген кінәні мойындау туралы мәміле нысанында процестік келісім жасасу туралы өтінішхатты қарау тәртібінде байқалады.

Жоғарыдағыға сүйене отырып, біз ендігі тұжырымдарға келе аламыз:

Қылмыстық сот өндірісінің «қисынды мерзім» түсінігі қылмыстық іс жүргізушілік, сондай ақ қылмыстық сот өндірісінің ұйымдастырылуына және аз мерзімде өтуіне ықпал етіп іске қатысушы тұлғалардың құқықтарына зор оң ықпал ететін институт деп танымыз, сондықтан ол қағида деп танылып, қылмыстық сот өндірісінің ұйымдастырушылық негізіне енуі тиіс.

Жоғарыдағыға сүйене отырып, ҚР ҚПК ендігі толықтырулар енгізу ұсынылады: ҚР ҚПК екінші тарауында, «Қылмыстық сот өндірісінің қисынды мерзімде өтуі құқығы» бабын енгізу ұсынылады.

ⁱ Волынец К. В. Гарантии реализации принципа «Разумный срок уголовного судопроизводства» при производстве в суде первой инстанции. — Томск, 2013.

ⁱⁱ Волынец К. В. Некоторые проблемы в правовом регулировании қағида «Разумный срок уголовного судопроизводства» // Вестник Удмуртского университета. Сер. Экономика и право. — 2013. — № 1.

ⁱⁱⁱ Урбан В. В. Реализация принципа разумного срока уголовного судопроизводства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2013.